

Szilveszter Balicy

Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, Pečuh
balic.silvester@gmail.com

Hrvatsko nakladništvo u Mađarskoj u Horthyjevom razdoblju (1920.–1944.)

Cilj ovoga rada je predstaviti položaj hrvatskoga tiska u međuratnoj Mađarskoj pomoću popisa izdanja objavljenih od 1918. do 2015. na hrvatskom jeziku u Mađarskoj. Istaknut će se osnovni bibliografski pokazatelji, na primjer, broj ukupnih izdanja u ovom razdoblju, vrsta građe (knjiga, serijsko izdanje) i sl. Posebno nas zanimaju nakladnici, urednici putem kojih možemo saznati tko financira manjinsko izdavanje te zbog čega. U slučaju određenih jedinica analizirat će se i njihov sadržaj, s posebnim osvrtom na tekstove s nacionalnim karakterom. Obradom građe ujedno saznajemo kakva je bila manjinska politika Mađarske u međuratnom razdoblju, što je od ključne važnosti za razumijevanje fenomena „Hrvati u Mađarskoj“ te cjelokupne povijesti ove zajednice do danas.

Ključne riječi: Hrvati u Mađarskoj, nakladništvo, Horthyjevo razdoblje

Uvod

U ovom radu će se obraditi hrvatsko nakladništvo na području Mađarske u razdoblju od 1920. do 1944. koje se u Mađarskoj naziva i „Horthyjevim razdobljem“ („Horthy-korszak“) prema dugogodišnjem guverneru Mađarske Miklósu Horthyju.¹ Istraživanje hrvatskih izdanja u ovom razdoblju je dio šireg istraživanja hrvatskog nakladništva od 1918. do danas, a sama obrada se temelji na popisu hr-

¹ Miklós Horthy de Nagybánya (Nagybányai Horthy Miklós, Kenderes 1868. – Estoril 1957.), zapovjednik Austrougarske flote, guverner Mađarske. Školovao se u Debrecenu i Rijeci. Od 1886. do kraja I. svjetskog rata napredovao u mornarici sve do položaja zapovjednika. Dana 1. ožujka 1920. imenovan za guvernera Mađarske i obnaša ovu dužnost sve do 1944. Do kraja Drugoga svjetskog rata boravi u Bavarskoj pod nadzorom Nijemaca, a 1948. s obitelji se seli u Estoril (Ravlić 2019; Sipos 1997).

vatskih izdanja objavljenih na području Mađarske između 1918. i 2015. Kriteriji prikupljanja jedinica, metode i rezultati obrade opisani su u radu *Nakladnička djelatnost Hrvata u Mađarskoj – Pristup korpusu, izazovi, interpretacijske mogućnosti*.² Radi kontekstualiziranja naše glavne teme, u uvodnom poglavlju će se govoriti o manjinskoj politici Mađarske u Horthyjevom razdoblju.³ Hrvatsko nakladništvo u ovom razdoblju obrađeno je na temelju arhivskog gradiva Mađarskog nacionalnog arhiva u Budimpešti⁴ i putem skromne sekundarne literature o građi (studije, novinski napisi i sl.).⁵ Ukoliko je bilo moguće pregledana su i sama izdanja iz kojih su se saznale brojne informacije o nakladnicima, urednicima, autorima itd. Mada su u sklopu istraživanja nakladništva zabilježeni i udžbenici, oni će se obraditi u sklopu posebnoga rada iz razloga što čine 1/3 ukupnih izdanja objavljenih od 1918. do 2015. Jedan od glavnih ciljeva ovoga rada je rasvijetliti utjecaj države (propaganda) na hrvatsko nakladništvo u ovom razdoblju, a među vrijednostima rada svakako je potrebno istaknuti nekoliko izdanja koja su do danas bila nepoznata užoj i široj stručnoj javnosti.

Manjinska politika u Mađarskoj za vrijeme Horthyja

Mađarska nakon Trianonskog ugovora po statističkim podacima postaje nacionalnom državom Mađara, naime 90% stanovništva u novoj državi je pripadalo većinskom narodu, dok se preostala desetina sastojala prvenstveno od Nijemaca (551 tisuća, 6,9%), Slovaka (141 tisuća, 1,8%) i drugih narodnosti (Rumunji, Hrvati,⁶ Srbi itd.). U vidu tih podataka manjinske zajednice unutar novih granica nisu imale prioritet, a osim njemačke zajednice njihov politički položaj je bio neznatan. U manjinskoj politici Mađarske puno veći naglasak su dobile mađarske zajednice koje su pripale susjednim državama nakon Prvog svjetskog rata.

Unatoč tome što je broj manjina znatno opao, manjinsko pitanje je i dalje bilo važno na razini mađarskog zakonodavstva. O tome svjedoči Uredba o ravnopravnosti nacionalnih manjina pod brojem 4.044 koju je izdala vlada Istvána Fridricha 21. kolovoza 1919. samo nekoliko dana nakon sloma Mađarske Sovjetske Republike⁷ (stupa na snagu tek 19. studenog 1919. zbog cenzure rumunjskih vlasti). Nakon ove, tijekom 1920.

² Balić, Silvestar. 2016. Nakladnička djelatnost Hrvata u Mađarskoj – Pristup korpusu, izazovi, interpretacijske mogućnosti. *Studia Slavica Savariensia*, 1–2. Szombathely: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 30–37. DOI: 10.17668/SSS.2016.1-2.30

³ Manjinsku politiku u Mađarskoj tijekom 20. stoljeća sintetski obrađuje Tilkovszky (1998).

⁴ Fond K28, dokumenti Narodnosnog i manjinskog odjela („Nemzetiségi és kisebbségi osztály“).

⁵ Na primjer Mandić 2003 ili Benčić 1985.

⁶ Na mađarskim popisima stanovništva ovoga razdoblja Bunjevci, Šokci, Bošnjaci, Iliri, Dalmatini nisu smatrani Hrvatima već su svrstani u posebnu kategoriju kao „ostale narodnosti“.

⁷ A magyar kormány 1919. évi 4.044 M.E. számú rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról

godine izdaju se uredbe raznih ministarstava o izvršenju prethodne uredbe koje garantiraju ravnopravnost svih manjina pred državnim tijelima.⁸ Ovi podzakonski akti su u skladu s Trianonskim sporazumom u kojemu Mađarska garantira zaštitu i ravnopravnost manjina na području svoje države (VI. poglavlje zakona).⁹

U objavi uredbe veliku ulogu je igralo Ministarstvo narodnosti pod vodstvom Jakaba Bleyera, pripadnika njemačke zajednice. Bleyer se zalagao za teritorijalni integritet Mađarske (tj. reviziju granica), pokrenuo Savez mađarskih nacionalnih manjina za Mađare (Magyarország Magyarbarát Nemzeti Kisebbségeinek Szövetsége), koji se također zalagao za teritorijalni integritet Mađarske pred Antantinim delegacijama u Budimpešti. Zbog sve većeg pritiska na Jakaba Bleyera sa strane radikalno desnih krugova, odnosno zbog sukoba unutar vladajuće koalicije, premijer Pál Teleki izostavlja ga iz novog sastava vlade krajem 1920. Resor preuzima ministar vanjskih poslova, a od 1922. godine pripojen je Uredu (Ministarstvo) premijera kao II. odjel za narodnosti („Nemzetiségi és kisebbségi osztály“) s posebnim povjerenicima i referentima za svaku narodnost. Nakon toga cjelokupna manjinska politika u Mađarskoj, sve do kraja Hortyjevego razdoblja, se provodi putem ovog odjela.

Kao i u slučaju državne politike Mađarske, i na manjinsku politiku tada sve više utječu krajnje desni politički krugovi, koji su bili protiv bilo kakvih pogodnosti za narodnosti, naročito za njemačku zajednicu, koja je uživala sve veću moralnu, političku i materijalnu pomoć matične države. Mada su prilike bile različite između narodnosti, većina njih nije imala veće zahtjeve glede političkih, društvenih, kulturnih i obrazovnih pitanja. Štoviše, imamo brojne primjere iz ovoga razdoblja iz kojih vidimo da su sami članovi (hrvatske) zajednice odbijali iskoristiti zakonom osigurana prava, kako bi dokazali svoju odanost i vjernost „domovini Mađarskoj“.¹⁰ Uvidom u povijesnu literaturu i izvorne dokumente stječe se dojam da je na razini zakonodavstva i u određenim, prvenstveno konzervativnim političkim krugovima teoretski bilo mogućnosti i volje za izgradnju takve manjinske politike kojoj nije cilj potpuna asimilacija manjinskih zajednica, međutim na nižim upravnim razinama (županija, kotar, naselje) sve jače su dominirali predstavnici radikalnijih ideja, koji nisu htjeli dati prostora nikakvim manjinskim pojavama, bilo na području uprave, kulture, školstva ili čak crkve. Ovi dr-

⁸ A belügyminiszter 88283/1919. sz. rendelete a 4044/1919. M.E. sz. rendelet végrehajtásáról; A kereskedelemügyi miniszter 31349/1920. sz. rendelete a 4044/1919. M.E. sz. rendelet végrehajtásáról; Az igazságügyminiszter 1262/1920. sz. rendelete a 4044/1919. M.E. sz. rendelet végrehajtásáról; A pénzügyminiszter 1920/5838 P.M. sz. rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról szóló 4044/1919. M.E. sz. kormányrendelet végrehajtásáról

⁹ Mađarski parlament je ratificirao sporazum u obliku zakona 1921. pod brojem XXXIII.

¹⁰ Takvi primjeri su bili najčešći u slučaju školstva, naime u mnogim mjestima sa znatnim hrvatskim stanovništvom je odbijeno uvođenje hrvatske nastave (naročito u slučaju pomurskih i podravskih naselja kako saznajemo iz dokumenata II. odjela). Odbijanje manjinske nastave vjerojatno nije uvijek došlo od samih članova zajednice, već se moglo dogoditi da je školski odbor bez pitanja roditelja donio odluku o modelu nastave.

žavni činovnici, učitelji, redarstvenici, pa čak i svećenici bili su u izravnom kontaktu s pukom i utjecali su na stanovništvo u puno većoj mjeri nego zakoni i uredbe doneseni u dalekoj Budimpešti.¹¹

Sumirajući mađarsku manjinsku politiku u većini međuratnog razdoblja možemo reći da je ona imala tri glavna cilja (prema Egry 2010: 9–10): 1. pacificirati manjinske zajednice koje su ostale unutar granica Mađarske (pridobiti njihovu lojalnost i ubrzati njihovu integraciju); 2. zadovoljiti međunarodne konvencije o zaštiti manjina (u duhu toga stvoriti odgovarajuće zakonske okvire); 3. voditi manjinsku politiku koja može biti simpatična za stanovnike susjednih država (kako bi se u slučaju povratka oduzetih pokrajina etnički konflikti sveli na najnižu razinu). Svi službeni koraci vlade i državnih tijela, pa tako i manjinsko nakladništvo, učinjeni su u vidu ovih ciljeva.

Hrvatsko nakladništvo za vrijeme Horthyja

Glavni stvaratelji mađarske manjinske politike, pa tako i manjinskog tiska u tematiziranom razdoblju u slučaju većine zajednica, a naročito kod Hrvata, povezani su s aktualnom vladom ili su čak zaposlenici državnih ustanova (Eiler 2018: 57). Stoga, manjinski je tisak za vrijeme Horthyja većinom proizvod državnih dužnosnika, a manje aktivnost same manjinske zajednice za vlastite članove. Zbog toga, jedan dio ovih izdanja (prvenstveno periodika i udžbenici) karakterizira propagandni sadržaj koji je u skladu s gore opisanom manjinskom politikom Mađarske.

U ovom razdoblju (od 1920. do 1945.) bilježimo četrdesetak bibliografskih jedinica registriranih u našem popisu. Daleko najveći dio čine izdanja nabožnog karaktera (molitvenici, pjesmarice, religiozni tekstovi¹²), u kojima se najmanje primjećuje državni

¹¹ Ove konstatacije potkrepljuju dokumenti koji su dospjeli do II. odjela i u kojima sami referenti osuđuju lokalne vlasti, učitelje ili policajce koji se netolerantno odnose prema članovima manjinske zajednice. Vidi u dokumentima fonda K28: slučaj učitelja Ferenc Biczóa u Semartinu (1937-F-16338), slučaj martinačkog župnika Geositsa (1938-F-16900), verbalni napad bilježnika Jánosa Ludányija iz Kemlje/Magyarkimle na referenta Mattayja (1939-F-16700), policijsko izvješće o bajskoj čitaonici (1940-R-16366) itd.

¹² Popis religioznih izdanja prema zapisu kataloga: *Edan četvert ure pred najplemenitijem oltarskim sakramentom*. Szombathely: Martineum nyomda R. T., 1920.; Čuković, Ivan. *Čudnovita događanja i podiljenja milošćov pri jednom propielu va Španjolskom: spodob propiela limpiasi*. Sopron: Székely, Szabó és Társa, 1920.; Blaževich, Ivan. *Koljnovska Maria: čudno pripetenje hodočastne kapele*. Győr: Naše novine/štampa Győrske Biskupije, 1920.; Čuković, Ivan. *Zvanariedno dite milošće: Kornelia "mala ljubica božanstva" zvana*. Sopron: Székely, Szabó és Társa, 1921.; Čuković, Ivan. *Nasledovanje Blažene Divice Marije*. Sopron: Soproni Hírlap, 1921.; Čuković, Ivan. *Gemma Galgani*. Sopron: Székely, Szabó és Társa, 1921.; Čuković, Ivan. *Popišovanje sudnjega dneva polag svetoga pisma*. Sopron: Székely, Szabó és társa, [iza 1921., II. broj serije „Naša hrvacka knjižarnica“]; Čuković, Ivan. *Kršćansko-katoličansko cvetje: molitve i dobri nauki za mladinu i za odraslene*. Sopron: Hawrlant Károly, 1922. (2. izdanje izdano iste godine u nakladništvu Misijonskog seminarija svetoga Emerika u Kisegu/Kőszeg); *Sveto pismo: Novi zavet gospoda*

propagandni sadržaj. Uz ovu skupinu djelomice možemo dodati katekizme, udžbenike za vjeronauk¹³ te poneke kalendare s religioznim sadržajem.¹⁴ S obzirom na cjelokupno razdoblje možda u manjem broju, ali također su tiskani udžbenici za škole u kojima se provodila hrvatska manjinska nastava.¹⁵

Spomenuti Odjel za narodnosti i manjine pri Uredu predsjednika Vlade (tzv. II. odjel),¹⁶ imao je posebne povjerenike i referente za narodnosti, ali je od 1921. do 1944.

našega Isukrsta. Budapest: Britansko i Inostrano Biblijsko Društvo/Dioničko društvo Pallas, 1922.; Wildinger, Jakov. *Novi vinac andjeoski: molitava i pisama...* Budimpešta: Društvo Sv. Stipana, 1925.; Čuković, Ivan. *Jezuš i Marija prelipa zrcala kršćanskoga žitka: molitvene knjige s svimi crikvenimi jačkami*, 4. izd. Kőszeg: Hawrlant Károly, 1927.; Ebrić, Stjepan (ur.). *Spasi dušu: kršćansko-katolički molitvenik i pjesmarica za mladež i odrasle*. Pécs: Tiskara "Haladás", 1927.; Mušković, Ivan. *Sveta Terezija od Maloga Jezuša*. Győr: Štampa Jurske biskupije, 1930. Tomašev, Šandor. *Zajednička devetnica na čast Bezgriha Začetoj Majci Božjoj, Lurdskej Gospi*. Baja: Štamparija Kovács Bencze Alberta, 1934.; Prisokovich (Prikosovich-op. a.), Andrija. *Sveta Ura Bogomolje pred Oltarskim Sakramentom*. Győr: Győregyházmegyei Alap Ny., 1938.; Cserháti, Grgur i Priszlinger, Antun. *Duhovna radost. Molitvenik i pismarica za kršćansko katolički narod*. S odobrenjem duhovne oblasti u Kalači sastavili Grgur Cserháti župnik u Dušnoku i Antun Priszlinger kantor u Gari. Budimpešta: Društvo Svetog Stipana, 1940.; *Dika Bogu!: molitvenik i jačkar za našu školsku dicu i mladinu*. Sopron: Rábaközi Ny., 1940.; Cserháti, Grgur. *Zdrav slatki Isuse*. Budimpešta: Društvo Svetog Stipana, 1943.; Pašić, Josip. *Bijela golubica. Život časne sestre Marije Margarete*. Budimpešta: Margit-Liga, Stephaneum, 1943.; Udvarnoki, Béla. *Vjera*. Budapest: Baptista Hitközség, 1943.; *Župski molitvenik i pismarica*. Budimpešta: Društvo Sv. Stipana, 1943.

¹³ *Rimsko-katoličanski mali ketekizmuš*, 3. izd. Budimpešta: Društvo svetoga Štefana, 1923.; *Rimsko-Katoličanski početni katekizmuš s prvim naukom iz Svetoga Pisma za drugi razred na selskih školah skupa z naukom za prvi razred*, 2. izd. Budapest: Društvo sv. Štefana, 1935.; *Rimo-katolički mali katekizam*. Budapest: Nakl. d. Knjižare Društva Svetoga Stjepana, 1942.; *Rimo-katolički početni katekizmuš s početnim pripečenjama biblije. Za drugi razred početne pučke škole, s štivami za prvi razred*. Budapest: Društvo Svetoga Štefana, 1943.;

¹⁴ Borenić, Martin i Kuzmić, Jandre. *Hervatski kalendar sv. Antona Paduanskoga za obćinsko leto 1921. : XV. tečaj*. Kőszeg: Ronai Fridrik, 1920. ; Borenić, Martin i Kuzmić, Jandre. *Hervatski kalendar sv. Antona paduanskoga za obćinsko leto 1922.: XVI. tečaj*. Kőszeg: Ronai Fridrik, 1921.; Čuković, Ivan (ur.). *Kalendar Svetoga Jožefa za 1922. leto. Prvo leto*. Sopron: Székely, Szabó és Társa, 1921. (Istoimeni kalendar izdan godinu kasnije u Austriji).

¹⁵ Dobrović, Ivan. *Početnica i prva štanka za katoličanske hervatske škole šopronske mošonske i železanske krajine I. i II. razreda*. Sopron: Röttig-Romwalter Nyomda, 1920.; Mihálovics, Iván. *Početnica i čitanka za katoličke pučke učione*. Budapest: Društvo Svetog Stjepana, 1923.; Megyimori, István. *Početnica i prva štanka*. Budapest: Szt. István Társ., 1939.; *Bunjevačka i šokačka čitanka za 1., 2. i 3. razred osnovnih škola*. Budapest: Szt. István Társ., 1939.; *Druga štanka i učebnik za 3. i 4. razred nižih škol hrvatske manjine na zapadu Ugarske*. Budapest: Szent István Társ., 1943.; *Čitanka za 4., 5. i 6. razred narodnih škola bunjevačkog-šokačkog nastavnog jezika*. Budimpešta: Szent István Társ., 1943.

¹⁶ Odjel je funkcionirao već od prekretnice stoljeća pod Uredom predsjednika Vlade. Nakon Prvog svjetskog rata nastaje posebno Ministarstvo za manjine koje djeluje do 12. travnja 1921. Nakon toga skrb o mađarskim zajednicama u susjednim zemljama te o manjinskim zajednicama unutar Mađarske preuzima tzv. II. odjel Ureda predsjednika Vlade za narodnosti i manjine, s time da su resursi Odjela posvećeni prvenstveno mađarskim zajednicama u susjednim zemljama (s kojima je odjel bio povezan putem raznih društvenih organizacija), dok u slučaju „domaćih“ narodnosti najveća

imao jednog voditelja, Tibora Patakyja, bliskog suradnika premijera Bethlena (Eiler 2018: 58). Dok su Nijemci, Slovaci i Rumunji dobili posebnog povjerenika, svim južnoslavenskim zajednicama povjeren je referent József Margitai,¹⁷ nekadašnji ravnatelj preparandije u Čakovcu. Osim njega, izvješća o Hrvatima u Mađarskoj u ovom razdoblju pisao je i Imre Moravec (od 1937. u dokumentima kao Mattay, nasljeđuje Margitaija nakon njegove smrti 1933.¹⁸) te Ferenc Balázs (Szita 1998: 143–182). Prvenstveni zadatak spomenutih referenata bilo je informiranje državnih tijela o gospodarskim, kulturnim i socijalnim prilikama narodnosti, pružanje savjeta u određenim pitanjima, obilazak terena, dakle naselja u kojima je živjelo manjinsko stanovništvo na području Mađarske (Bellér 1975: 156). Velik dio sačuvanih arhivskih dokumenata odjela se bavi pitanjem manjinskog školstva u čemu su referenti Margitai i Mattay bili itekako kompetentni jer su obojica bili učitelji-ravnatelji porijeklom iz Međimurja. Pored toga, ovi referenti su bili zaduženi i za izdavanje hrvatskih periodičnih izdanja kao što je kalendar *Danica* i list *Topol*.

O tadašnjoj manjinskoj politici i svjetonazoru samih referenata govori nekoliko dokumenata iz fonda K28. Godine 1930. referent Margitai sastavlja kraći materijal za internu uporabu pod naslovom „O učinkovitijem domoljubnom odgoju, vođenju i upravljanju domaćih manjina“ („A hazai kisebbségnek hathatósabb hazafias nevelése, vezetése és irányítása“, K28-57-1930-G-6067). Prema višedesetljetnom pedagoškom iskustvu Margitai navodi da u ovom odgoju ključnu ulogu igra učitelj koji djeluje u manjinskom naselju (u dobroj suradnji sa župnikom). Također predlaže, da u naseljima s mješovitim stanovništvom budu zajedničke „čitaonice“, a ne posebne po narodnostima, jer se u takvim posebnim sekcijama mogu pojaviti ideje koje će udaljiti manjinske zajednice od mađarske domovine i mađarske nacionalne zajednice. Zbog toga učitelji moraju raditi na tome da manjinski čitatelji odlaze u zajedničke, mađarske čitaonice.¹⁹

pozornost je posvećena njemačkoj zajednici. Odjel je djelovao s 7-9 zaposlenih sve do kraja 30-ih godina, kada zbog povratka nekadašnjih prostora Ugarske povećava se broj zaposlenih, i razdvaja se na II/a. i II/b. odjele, gdje će se prvi baviti s narodnostima unutar Mađarske, a drugi s mađarskim zajednicama u susjednim zemljama (Romsics 1995: 2–4).

¹⁷ Margitai József (rođ. Jožef Majhon (ili Majhen), Črenšovci/Slovenija, 1854. – Budimpešta, 1933.). Profesor, a kasnije i ravnatelj na čakovečkoj Preparandiji, školski savjetnik Društva Julian, autor hrvatske gramatike, hrvatsko-mađarskog rječnika i mnogih drugih izdanja. Nakon Prvog svjetskog rata živi u Mađarskoj.

¹⁸ Imre Mattay je imenovan za referenta 26. lipnja 1933. (K28-188-1938-F-15657).

¹⁹ Točan popis hrvatskih čitaonica u tadašnjoj Mađarskoj nije poznat. Jedna od poznatijih je čitaonica Šokaca u Mohaču koja i danas djeluje s promijenjenim profilom. Iz dokumenata II. odjela saznajemo da su o ovoj čitaonici obavještavali referenti, a pod naglaskom je prvenstveno bio njen domoljubni karakter. Referent Mattay 1939. javlja da čitaonicu vodi učitelj-ravnatelj Károly Petrovics u patriotskom duhu (K28-188-1939-F-16699). Sama čitaonica je utemeljena 1906. godine pod nazivom „Mađarska čitaonica mohačkih Šokaca“, budući da ministarstvo nije prihvatilo prvu verziju naziva bez riječi „Mađarska“ (URL 1). O još jednoj hrvatskoj čitaonici govori se u dokumentima iz 1938. Policija u Baji javlja kako su Bunjevci pod vodstvom odvjetnika Miše Jelića i poduzetnika Antuna Katanića preuzeli vodstvo u do sada mješovitoj bajskoj Kršćanskoj

Pored toga predlaže razna domoljubna izdanja na jeziku manjina, jer mladi i odrasli čitatelji lakše će prihvatiti domoljubne ideje ako ih čitaju na materinskom jeziku.

Sličan materijal sastavlja i njegov nasljednik Mattay 1940. o južnim Slavenima u Mađarskoj. U detaljnom dokumentu, pored ostalih, spominje da oni, tj. južni Slaveni, nisu izrazili želju za političkim dnevnikom, a da „održavanje takvih novina bi inače bilo nemoguće zbog njihovog društvenog stanja i financijske moći“. Dodaje kako bi uređivanje ovakvih novina bilo nemoguće i zbog velikih regionalnih razlika. Mattay navodi da ove zajednice nemaju književnost (suvremenu, op. a.), tek nekoliko hrvatskih, bunjevačko-šokačkih pjesničkih zbirki, pripovijesti i prijevoda. Mattay dodaje da južnim Slavenima odgovaraju i mađarske novine (K28-158-1940-F-20119).

U godinama nakon Prvog svjetskog rata bilježimo aktivnu izdavačku djelatnost u slučaju gradišćanskih Hrvata. Kraj Prvog svjetskog rata i godine razgraničavanja teško su pogodili ovu hrvatsku zajednicu. Podijeljeni su u tri države, Austriju, Mađarsku i Čehoslovačku, a dok je brojčana većina zajednice pripala Austriji, važni kulturni centri, poput Jure (Győr), Šoprona (Sopron), Kisega (Kőszeg), Sambotela (Szombathely) ostali su u Mađarskoj (Kuzmić 1985: 45). Razdoblje razgraničenja bilo je dodatno kontaminirano razdvajanjem gradišćanskih Hrvata na proaustrijsku i promađarsku stranu (Emrich 1985: 30–31) te neizvjesnom sudbinom pokrajine. Do 25. ožujka 1922. još izlaze *Naše novine* u Juri (izlaze od 1910.), a ugašene su iz razloga što je broj Hrvata u mađarskom dijelu Gradišća pao na 12 tisuća, a slanje u Austriju je otežano zbog carine i poštarine (Ress 2007: 33). Poslije *Naših novina* u mađarskom dijelu Gradišća zapravo ne izlaze novine do kraja ovog razdoblja. Saznajemo da je tadašnji vladin referent Margitai htio pokrenuti posebne novine za gradišćanske Hrvate, zbog čega je tijekom 1924. ili 1925. potražio tadašnjeg župnika Velike Narde Józsefa Kuntára (K28-157-1925-F-358). Pokretanje ovog lista vjerojatno je prekinuto još u pripreмноj fazi, budući da se u kasnijim dokumentima ne spominje te nije pronađen ni u jednoj knjižnici ili arhivu.

Za vrijeme plebiscita u Šopronu i okolici austrijske vlasti pokrenule su tjednik 26. studenog 1921. u Šopronu i Beču pod naslovom *Novi glasi* koji je bio u službi austrijske propagande (Tobler 1985: 83; Ress 2007: 31). Objavljeno je šest brojeva tijekom 1921. i 1922., a o izdavanju se brinula hrvatska sekcija proaustrijske organizacije „Ödenburger Heimatdienst“ s hrvatskim članovima (Mate Jurasović, Jože Vuković, Ivan Čuković, Tome Bedenik i Koloman Tomšić). Pored toga njihova zadaća je bila agitacija lokalnog hrvatskog stanovništva putem raznih propagandnih materijala (Bencsics 2008: 77). Na referendumu koji je održan 14.–16. prosinca 1921. većina stanovništva glasovala je za priključenje Šoprona i okolice Mađarskoj.

čitaonici („Keresztény Olvasókör“). Prema policijskom djelatniku postoji opasnost da će bunjevački članovi čitaonice zahtijevati bunjevačku školu. Referent Mattay u svom odgovoru piše kako su optužbe policijskih djelatnika neutemeljene te da nisu potrebne dodatne mjere (K28-170-1938-F-16387).

Pregledavajući popis gradišćanskih izdanja iz ovog razdoblja često primjećujemo ime svećenika Ivana Čukovića²⁰ koji se posebno ističe u ovom razdoblju kao autor, urednik i nakladnik, jedan od najplodnijih autora među gradišćanskim Hrvatima u ovom razdoblju. Vidimo da je još dugo godina nakon razdvajanja (sve do 1927.) tiskao svoja izdanja za Hrvate u mađarskom dijelu Gradišća (u gradovima Šopron i Kiseg koji se nalaze odmah pored austrijske granice²¹). Izdaje i *Kalendar Svetoga Jožefa za 1922 leto* u Sopronu²² koji nakon godinu dana tiska pod istim naslovom u Sauerbrunnu (Kisela Voda, Austrija) te mnoga druga religiozna izdanja.

Budući da u ovom razdoblju ne izlaze serijska izdanja na području Mađarske za gradišćanske Hrvate, čitala su se izdanja tiskana u Austriji što potvrđuje i vladin referent Mattay u jednom svom materijalu iz 1940. O gradišćanskim Hrvatima na području Mađarske piše da čitaju kalendar *Naša domovina* i tjednik *Hrvatske novine* koji izlaze u Austriji i koji putem približavanja hrvatskom standardnom jeziku povezuju gradišćansku zajednicu s matičnom hrvatskom zajednicom. Budući da u ovim izdanjima nema protumađarskih tekstova, njihovo širenje je dozvoljeno na području Mađarske – navodi referent (K28-158-1940-F-20119).

Za Hrvate u južnim predjelima Mađarske, tijekom 1920. i 1921. izlazi list pod naslovom *Naša domovina*, namijenjen Bunjevcima u Mađarskoj. Nijedan sačuvani broj ovih novina nije pronađen, zbog čega nije poznat točan broj izdanih primjeraka ili razdoblje izlaženja. Da je spomenuti list ipak postojao saznajemo iz kronologije Imre Ressa (2007: 32) koji navodi da Ministarstvo za narodnosti podupire objavljivanje ovoga lista, odnosno iz napisa u *Baranjskom glasniku*, listu koji je izlazio u Pečuhu za vrijeme srpske okupacije Baranje. Tako u broju od 25. srpnja 1920. na prvoj i drugoj stranici autor teksta, Juraj Folnegović, piše o *Našoj domovini* koja izlazi u Budimpešti na hrvatskom jeziku i putem tajnih agenata ili zrakoplova plasira se na okupirano područje. Folnegović opisuje sadržaj koji propagira Mađarsku, garantira manjinska prava u novoj, poslijeratnoj mađarskoj državi, a sumnja u ista prava za narodnosti na okupiranom području sa strane Kraljevine SHS. Navodi da je list namijenjen „da ga čitaju Hrvati,

²⁰ Čuković, Ivan (ili Csukovits János, Filež/Nikitsch/A ili Gerištof/Kroatisch Geresdorf/A, 1865. – Velikovac/Völkenmarkt/A, 1944.), svećenik, pisac. Završio teologiju u Juri (Győr), kao kapelan služio u Svetom Martinu/Markt Sankt Martin/A. Stupio u red lazarista u Budimpešti koji napušta, a nakon Prvog svjetskog rata odlazi u Beč. U Austriji se zapošljava u zemaljskoj upravi, radi kao prevoditelj i referent za školstvo. Kao župnik služio je u hrvatskim naseljima u Austriji (Šakić 2014/2015: 189).

²¹ Bez konkretnih dokaza o tome zašto je Čuković i u ovim godinama, kao proaustrijski hrvatski intelektualac tiskao svoje knjige u Mađarskoj, možemo samo pretpostaviti da je kao iskusan urednik i nakladnik dobro surađivao s tiskarama u ovim gradovima, a s druge strane da su ove tiskare imale puno iskustva u tiskanju hrvatskih knjiga te da je zbog spomenute blizine ovih gradova granici mogao jednostavnije prenijeti izdanja u Austriju.

²² Čuković, Ivan (ur.): *Kalendar Svetoga Jožefa za 1922 leto*. Prvo leto. Sopron: Székely, Szabó és Társa, 1921.

Srbi, Šokci, Bunjevci i koliko već imena ima ovaj narod“ te da je tiskan na četiri stranice. Kao nastavak ovoga napisa, o *Našoj domovini* objavljen je još jedan članak u sljedećem broju *Baranjskih novina* (3. kolovoza 1920., 1. str.) od istog autora, s istim naslovom. Mada o *Našoj domovini* nemamo dovoljno informacija, iz navedenoga se daje zaključiti da je riječ o prvenstveno propagandnom materijalu koji nastaje, slično drugim takvim izdanjima, pod ravnanjem državnih dužnosnika, vjerojatno u sklopu još postojećega manjinskog ministarstva.

Dana 1. siječnja 1924. Bunjevački i šokački narodni odbor izdaje mjesečnik pod naslovom *Bunjevačke i šokačke novine* u Budimpešti. Urednik novina je Josip Magdalenić, a mjesečnik izlazi do 1. prosinca iste godine. U fondu Državne knjižnice Széchenyi sačuvana su tek tri broja, 1., 3. i 4. (za siječanj, ožujak i travanj). Podnaslov je bio *Društveni i gospodarstveni list za narod*, a pretplata je iznosila 5 kg žita za pola i 10 kg za cijelu godinu, dok je cijena pojedinih brojeva bila 800 kruna. List se dijelio putem povjerenika u naseljima, koji su odgovarali i za konverziju namirnica u novčana sredstva. Naslovni članak u prvom broju potpisuje Ivan Petreš koji ističe „da će nam pisanja skroz prožeta biti domoljubivim i kršćanskim duhom“ jer „Bunjevci i šokci nemogu biti ino osim katolici i ljubitelji magjarske grude zemlje...“. Na četiri stranice donosi se pripovijest od Emanuela Kollajja,²³ suradnika međimurskog lista *Muraköz* i *Međimurskog kalendara*, čiji su tekstovi objavljeni i u *Danici* te listu *Topol*, nadalje vijesti iz Mađarske i svijeta, o gospodarstvu te pjesma u prijevodu Sándora Petőfija pod naslovom *U domovini svojoj (Hazámban)*. Na zadnjoj stranici se nalaze „Poruke uredništva“ iz kojih saznajemo da su iz bačkih i baranjskih naselja mnogi slali tekstove za objavu, te da je u pripremi „molitvena knjiga na čisto bunjevačko-šokačkom jeziku“ koja će izaći još „ovoga miseca“, odnosno da Društvo svetog Stipana izdaje Katekizam i Bibliju te Čitanku za 1. i 2. razred osnovnih škola na bunjevačkom i šokačkom jeziku (vjerojatno je riječ o Mihalovićevoj početnici). U 3. broju (ožujak) *Bunjevačkih i šokačkih novina* na drugoj stranici, pod rubrikom „Domaće visti“, čitamo da je ministar unutrašnjih poslova, Ivan Rakovszky, svojom uredbom br. 15514/1924. dozvolio tiskanje i širenje novina po cijeloj državi. Na četvrtoj stranici doznajemo da se novine šalju u naselja Šikloš (Siklós, redovnicima), Baškut (Vaskút), Kačmar (Katymár), Jákó, Semartin (Alsószentmárton), Gornji Sentivan (Felsőszentiván), a da su izdavanje novčano potpomagali iz Gare (Gara) i Kecela. List se čita i u Kašadu (Kásád), Bremenu (Beremend), Pečuhu (Pécs), Mohaču (Mohács), pa čak i podravskom Starinu (Dráva-

²³ Emanuel Kollay (Peteranec, 1839. 1854. – Ludbreg, 1917.), polaznik varaždinske gimnazije, završio dvogodišnju učiteljsku školu u Zagrebu. Radio kao učitelj u Petrijancu i Goričanu. 1863. napušta učiteljsku službu i studira medicinu u Salzburgu, zatim u Budimpešti. 1866. kao liječnik sudjeluje u Austrijsko-pruskom ratu, nakon toga čitav život radi kao ranarnik u Ludbregu. Pisao pripovijesti, pjesme, putopise, sastavljao biografije, prevodio s mađarskog, njemačkog i engleskog. Prema Bartoliću, od svih suradnika lista *Međimurje* i *Međimurskog kalendara* bio najplodniji autor. (Bartolić 1991: 189–190)

sztára) – saznajemo također s četvrte stranice 4. broja. Sudeći prema sadržaju dostupnih brojeva, *Bunjevačke i šokačke novine* se uklapaju u niz tadašnjih propagandnih listova za Hrvate u Mađarskoj (*Danica, Topol*), vjerojatno su financirane putem mađarskog državnog proračuna (pretpostavljamo da je država predfinancirala izdavanje, a određen dio troškova se vratio putem prodaje i pretplate, slično *Danici*) te sadržaj je zasigurno bio podlegnut cenzuri aktualnog referenta Margitaija. U fondu K28 Mađarskog državnog arhiva (dokumenti Odjela za manjine i narodnosti) nije pronađen dokument koji bi mogao razjasniti tek jednogodišnje izlaženje ovih novina.²⁴

Pored navedenih izdanja na popisu nalazimo knjigu iz 1941. pod naslovom *Madjar-ska* u izdanju budimpeštanskog nakladnika „Societas Carpatho-Danubiana“²⁵ koja je s popratnim dokumentima arhivirana u spomenutom fondu pod brojem 1941-R-19365. Na naslovnici ispod naslova vidimo sliku Nikole VII. Zrinskog. Knjiga je raspoređena u dva dijela, prvi donosi tekstove o mađarskoj povijesti na 27 stranica te posebno se naglašava razdoblje nakon Trianona, dok se u drugom dijelu nalaze slike o mađarskim nacionalnim simbolima, guverneru Horthyju, znamenitostima Mađarske itd. Autor teksta naglašava mađarsku superiornost u Karpatskom bazenu te tvrdi da je mađarski narod jedini koji je izgradio vlastitu državnost na ovom području. Ovaj prirodni sklad je prekinut Trianonskim ugovorom – tvrdi autor. Iz popratnog spisa saznajemo da je izdanje namijenjeno Hrvatima koji su nakon Prvog svjetskog rata bili pod „srpskom vlašću kako bi i oni upoznali razvoj Mađarske u zadnjih 20 godina“. Za distribuciju unutar države postoji 1000-2000 primjeraka, a prema pismu upućenom savjetnicima Odjela autor teksta je dr. Sándor Vájlok,²⁶ također djelatnik ministarstva tijekom 40-ih (1941-R-19365).

Kalendar *Danica* (1923. – 1944.)

U niz kalendara s hrvatskih centralnih i rubnih prostora može se uvrstiti i godišnjak koji izlazi pod nazivom *Danica* od 1923. do 1944. u Budimpešti. Svrsishodno je korištenje skraćenog naziva „budimpeštanska *Danica*“, naime imenovanje ovoga kalendara poprilično je složeno. Od prvog broja za 1923. godinu, kada je nazvan kao *Kalendar za*

²⁴ U ovom pitanju jedino možemo nagađati da je Odjel odlučio ukinuti novine zbog izdavanja kalendara *Danice*, koji sa sličnim sadržajem ima istu ciljanu publiku, pa bi održavanje novina i kalendara paralelno, iz aspekta Odjela, bilo preskupo i nepotrebno.

²⁵ O spomenutom izdavaču nemamo detaljne informacije. Sudeći prema naslovima koje je izdao riječ je o organizaciji bliskoj vladi, koja izdaje propagandne materijale na raznim jezicima (svjetskim i manjinskim) tijekom 40-ih godina.

²⁶ Prema Mađarskom katoličkom leksikonu (URL 2) Vájlok je rođen 1913. u Diakovcima (mađarski Deáki, danas u Slovačkoj). Školovao se u Komarnu, Požunu i Pragu, završio mađarski i slavistiku. Predavao mađarski i slovački jezik. Od 1940. do 1948. suradnik raznih ministarstava u Budimpešti, nakon toga radi u Državnom rudarskom poduzeću na raznim pozicijama sve do mirovine. Preminuo 1991. u Budimpešti.

bunjevački i šokački narod, do zadnjeg broja za 1944. godinu, koji nosi naslov *Danica ili Kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate*, naslov je promijenjen tri puta. Uzrok promjene prvog naslova u duži oblik „Danica ili kalendar za u Ugarskoj živuće Bunjevce, Šokce, Hrvate, Bošnjake, Race i Dalmatince za 1925.“ je djelomice nezainteresiranost publike za novi kalendar, a i pokušaj otvaranja prema drugim hrvatskim etničkim skupinama ili prema tadašnjem kursu, „južnoslavenskom narodu katoličke vjere“ („katalogus délszlávok“). Marin Mandić ističe kako prvi brojevi nisu bili interesantni za namijenjenu publiku, da su ih sastavili ljudi koji nisu poznavali prošlost i tradiciju Hrvata u Bačkoj i Baranji, koji su htjeli čitati Petreša i Evetovića, a ne prijevode mađarskih književnih velikana (Mandić 2003: 41). Da je „budimpeštanska Danica“ postepeno namijenjena svim Hrvatima u Mađarskoj, a ne samo Bunjevcima i Šokcima, osim naslova potvrđuju i pisma Ivana Petreša koja se nalaze među arhivskim dokumentima spomenutog fonda. Prvo pismo Ivana Petreša poslano je 9. siječnja 1935. referentu Mattayju, u kojemu zahvaljuje na poslanoj *Danici* te pozitivno ocjenjuje sadržaj i grafički izgled. Navodi da jezik Danice nije baš bunjevački, ali da će odgovarati jer na taj način ga svi (Hrvati, op. a.) razumiju. Godine 1936. Petreš ponovo piše referentu, zahvaljuje na počasnom primjerku i ističe kako su određeni napisi u kalendaru napisani čistim hrvatskim jezikom što je dobro, jer je kalendar namijenjen svim (hrvatskim, op. a.) zajednicama. Ovaj jezik razumiju svi i polako će se ujediniti – tvrdi Petreš (K28-186-1937-F-16058). Prema tome, nakladnik je očito imao želju da *Danicu* plasira među sve hrvatske zajednice na prostoru tadašnje Mađarske, ipak iz dokumenata saznajemo da je ona bila najčitanija na području Bačke, dok se u Zali i među gradišćanskim Hrvatima čitala vrlo slabo.²⁷

Kakav je bio sadržaj prve *Danice* za 1923. godinu možemo vidjeti iz sljedećeg bibliografskog opisa:

- K. L. *Na novu godinu 1923.* 21 – pjesma
- (Anonimno). *Svitski dogagjaji.* 22–24 – tekst
- (Anonimno). *Stogodišnjica Petőfi Šandora.* 25 – biografija
- Petőfi, Šandor. *Narodna pisma.* 26 – pjesma
- (Anonimno). *Genova.* 27–30 – tekst
- (Anonimno). *Gospodarski poslovi.* 31–35 – tekst
- Petőfi, Šandor. *Iz daljine.* 36 – pjesma
- Fejsz, Hugolin (Otac). *Duhovni saviti na novu godinu.* 37–39 – tekst
- Petőfi, Šandor. *Krajem sela krčma trošna...* 39 – pjesma
- Kollay, Emanuel. *Pijanstvo.* Kratka pripovijetka megjumurska. 40–43 – pripovijetka
- Petőfi, Šandor. *Mojim roditeljima.* 43 – pjesma
- (Anonimno). *Šale.* 44–47 – šale

²⁷ Mandić navodi kako je župnik iz gradišćanske Narde (mađ. Narda) naručio 37 primjeraka *Danice*, ali ih nije mogao prodati jer se nije obračunao ni do kraja 1925. (Mandić 2003: 44)

Iz popisa saznajemo da kalendar, osim jezika, nema hrvatski karakter, naime donosi se mađarska domoljubna književnost u prijevodu (Petőfi), jedna Kollayjeva pripovijetka iz Međimurja, objavljene su slike mađarskih velikana, živih i umrlih, poput namjesnika Nikole Horthya, premijera Istvána Bethlena, Sándora Petőfija itd. Poučeno indiferentnošću publike, uredništvo je bilo primorano učiniti potrebne korake za populariziranje kalendara, pa su tako u broj za 1924. godinu uvršteni domaći autori poput Petreša i Evetovića. Zahvaljujući ovim potezima te vraćanju naziva *Danica* u naslov od 1925., kalendar postaje sve prihvaćeniji u hrvatskim domovima, a naročito u Bačkoj (Mandić 2003: 43).

Prema impresumu prve brojeve *Danice* uređuje „Bunjevački i šokački narodni odbor“, koji djeluje u Budimpešti na adresi Főherceg Sándor utca 28. (VIII. kvart) s dopuštanjem mađarskih vlasti, a pored *Danice* izdaje i gore navedene *Bunjevačke i šokačke novine*. Do 1931. predsjednik odbora je bio Ivan Paštrović, odvjetnik iz Baje, a poslije njega dr. Mišo Jelić, odvjetnik iz Santova. Ostali članovi su bili hrvatski intelektualci iz Bačke, okolice Budimpešte i Baranje, poput Ivana Petreša, Mije Kokića, Stipana Jakšića i drugih (Bačić 2005: 33–34.). Od 1926. kao izdavač navodi se isključivo Ivan Paštrović, a od 1930. Dioničko društvo Pallas, zatim tiskara Društva svetog Stjepana „Stephanum“ (Szent István Társulat). Riječ je o najvećim onodobnim tiskarama i izdavačima koji su dobili mnoge državne narudžbe, a bili su povezani i s Katoličkom crkvom.

Na temelju arhivskog materijala spomenutog II. odjela dolazimo do detaljnih informacija o *Danici*, budući da su obojica referenata, József Margitai i njegov nasljednik Imre Mattay (Moravec) uvijek pripremili vrlo detaljan materijal svojim nadležnima, odnosno samom premijeru. Tako saznajemo da za tiskanje *Danice* za godinu 1925. u 4000 primjeraka referent predlaže tiskaru Pallas koja je dala najpovoljniju ponudu. Cijena jednog primjerka bi tako bila 7000 K od čega je 1000 pripalo prodavačima. Navodi se da će se o uređivanju, raspačavanju, obračunu i patriotskom duhu kalendara brinuti II. odjel, odnosno sam referent. 3000 primjeraka je otišlo u „bunjevačka i šokačka naselja“, a ostalo se planira poslati u zapadnu Mađarsku. Namijenjen je i Hrvatima na oduzetim područjima (na području Kraljevine SHS). Troškovi *Danice* za 1925. su nadoknađeni u potpunosti. Zbog izrazito visoke stope inflacije kalendar za 1926. već iznosi 12 000 K od čega 2 000 K pripada prodavačima. U uređivanju kalendara surađivali su i odvjetnik Ivan Paštrović, „dr. Evetović odvjetnički vježbenik“ i Ivan Petreš, kao autori i prevoditelji. Margitai navodi da je Paštroviću povjereno raspačavanje velikog dijela kalendara, međutim teško se obračunavao s prodanim primjercima. Saznajemo da je *Danica* poslana prvenstveno u bačka i baranjska te gradišćanska (Narda, Gornji Četar/Felsőcsatár), podravska (Martince/Felsőszentmárton, Lukovice/Lakócsa, Starin/Drávasztára) i druga podunavska (Tukulja/Tököl, Andzabeg/Érd, Erčin/Ercsi) naselja (K28-186-1927-G-1595).

Poslije Margitaijeve smrti (1933.) uređivanje *Danice* preuzima Imre Mattay (Moravec). Saznajemo da kalendar za 1935. izlazi u samo 2000 primjeraka, a za 1936.

u 2500 primjeraka. Konkretno saznajemo i imena autora iz ovog razdoblja: József R. Loparits, István Murai, Stjepan Ebrics, János Tkalec. Mnogi povjerenici u naseljima se tuže referentu 1936. da je kalendar skup, košta 80 filira, dok drugi mađarski kalendari se mogu kupiti za 40-60 filira, zbog čega se *Danica* teško prodaje. Na popisu naselja gdje se slao kalendar u ovom razdoblju (30-e godine) ne vidimo naselja iz Zale i Gradišća. Jedan povjerenik iz Mohača piše 1933. kako nije mogao prodati sve *Danice* jer mlađi mohački Šokci već znaju mađarski, pa kupuju jeftinije mađarske kalendare (K28-186-1937-F-16058).

Nakon revizije državnih granica i povratka određenih područja sa znatnim hrvatskim stanovništvom pod upravu Mađarske (1941.), raste i interes za „budimpeštanskom *Danicom*“. Zbog toga Tiskara Stephaneum traži od II. odjela da joj prepusti nakladnička prava kako bi se pomoću prihoda od Danice pokrio gubitak stvoren zbog tiskanja slovenskog kalendara. Vladin odjel nije predao nakladnička prava i ujedno saznajemo da je 1939. tiskano 2800, 1940. i 1941. godine 3000, a 1942. već 12 tisuća primjeraka *Danice* (K28-186-1944-R-16975). Zadnji broj ovog kalendara izlazi za 1944. godinu.

Topol

Prvi broj *Topola – Društvenog, povučljivog i gospodarstvenog lista slikami za hrvatski puk* (od 8. broja 1941. umjesto „horvatskog“ za „medjimurski puk“) izlazi od 1. siječnja 1926. do prosinca 1944. godine u Budimpešti. List je prvenstveno namijenjen Hrvatima kajkavcima u Mađarskoj²⁸, stoga i sam jezik napisa je prilagođen ovom narječju. Iz jednog kasnijeg napisa saznajemo da je ime *Topol* izabrao referent Margitai (*Topol* 1940./I., 2. str.). U uvodnom tekstu na drugoj stranici prvog broja autor govori o motivu izlaska *Topola*, a to je nedostatak takvog izdanja za (kajkavske) Hrvate, a ujedno zacrtava urednički svjetonazor, koji je nacionalno-kršćanski: „vu pisanju naših novinah naveke samo domoljubav i pravi kršćanski misel bude nas vodil. Mi nemremo biti drugi nego samo katoliki i dobri sini magjarske domovine“. Na istom mjestu se navodi da je pokretanje ovog lista dokaz da se Mađarska brine i za ovu manjinsku zajednicu.

Cijena pojedinačnih brojeva od prvog broja je 3000 kruna, a nakon konverzije valute u pengő 24 filira (od 1. broja 1927.). Od 4. broja iz 1933. godine ne navodi se cijena, dok iz jednog kasnijeg dokumenta saznajemo da se *Topol* dijelio i besplatno (K28-187-1939-16515). Od prvog godišta (1926.) do zadnjeg (1944.) *Topol* izlazi neredovito, prvenstveno povodom većih blagdana (Nova godina, Uskrs, na dan svetog Stjepana kralja 20. kolovoza, Božić), do kraja 1939. na 16 stranica, od 1940. na šest stranica, a od 8. broja 1944. samo na četiri. Od prvog godišta sve do 1939. godišnje izlazi od dva do pet

²⁸ Prema izvješću Mattajya između siječnja 1935. i studenog 1937. *Topol* se širi samo unutar Mađarske u 600 primjeraka (K28-187-1937-T-15151).

brojeva²⁹, 1940. već osam brojeva, a od 1941. do kraja izlazi kao mjesečnik. Pretpostavljamo da je jedan od razloga prelaska u mjesečnik mađarska okupacija Međimurja tijekom travnja 1941., nakon čega je list namijenjen ne samo Hrvatima u „trianonskoj“ Mađarskoj već i na okupiranom području. Odmah nakon okupacije i mađarsko vodstvo vojne uprave Međimurja predlaže glavnom stožeru širenje listova *Muraköz/Međimurje* i *Topol* u povećanoj tiraži (K28-187-1941-F-20542).

U iscrpnim izvješćima referenta Mattajja (K28-187-1941-T-15379) nalazimo informacije o *Topolu* iz razdoblja 1939. – 1941. Tijekom 1939. Mattaj izvještava o administrativnim promjenama u slučaju *Topola*, naime zbog XV. zakona iz 1938. godine³⁰ svi urednici serijskih izdanja moraju se registrirati kod Državne udruge novinara, inače list neće dobiti dozvolu za izlaženje. Tako je tijekom 1939. kod društva registriran József R. Loparits kao nakladnik i odgovorni urednik, dok István Murai (Malek) kao glavni suradnik. Ovdje se spominje i preoblikovanje u mjesečnik te tiskanje u 1000 primjeraka, na osam stranica (s dosadašnjih 16 stranica i 600 primjeraka). *Topol* se tiska u Budimpešti u tiskari Stephaneum. Od svibnja 1941., dakle okupacije Međimurja, *Topol* se tiska u 5000 primjeraka, a širio se putem vojske, dok zadnji brojevi 1944. izlaze u nakladi od 6000 primjeraka (K28-187-1944-R-27519). Mada je *Topol* sve do 1941. pretežito namijenjen Hrvatima kajkavcima na području „trianonske“ Mađarske, ovdje doznajemo da se i prije okupacije širio na međimurskim područjima i to putem državnih dužnosnika iz Letinje (Letenye), ravnateljstva škola u Tilušu (Órtilos) i Mlinarcima (Molnári) te putem zemljoposjednika koji su imali zemlje s obje strane granice. Nakon okupacije u Međimurju list širi vojna uprava, a nakon toga škole. U prosincu Ured premijera dozvoljava povećanje broja stranica s 8 na 12 te tiražu od 5000 primjeraka, dok od Mattajja se traži detaljan obračun troškova.³¹

Od 5. broja za 1942. godinu (svibanj) *Topol* izlazi s novom naslovnicom, u većem formatu³², a na naslovnici se nabrajaju sadašnji i nekadašnji suradnici lista sa slikom: József Margitai, József R. Loparits (u listu često kao L.R.J.), Imre Mattay (Moravec) i István Murai (Malek). Kao nastavak ovog teksta na drugoj stranici je objavljen kratak životopis suradnika. Saznajemo da je Margitai utemeljitelj *Topola*, a poslije njegove smrti list uređuje Mattay, koji je rođen u Zákányu³³ 1881. Završio je preparandiju u Ča-

²⁹ Prema fondu Državne knjižnice Széchenyi u Budimpešti 1926. četiri, 1927. tri, 1928. pet, 1929. pet, 1930. četiri, 1931. dva, 1932. tri, 1933. četiri, 1934. četiri, 1935. četiri, 1936. četiri, 1937. četiri, 1938. četiri, 1939. tri broja.

³⁰ Ovaj je zakon u Mađarskoj poznat kao „prvi zakon o Židovima“ („első zsidótörvény“), naime propisao je da u novinarskom društvu, odnosno u društvu filmskih i dramskih umjetnika omjer Židova ne smije biti veći od 20 posto.

³¹ U usporedbi s detaljnim obračunom kalendara *Danice*, u fondu K28 ne nalazimo slične dokumente koji bi se odnosili na prihode i rashode oko izdavanja *Topola*.

³² Mada glavni urednik Loparits predlaže povećanje broja stranica, II. odjel odobrava povećanje formata s 24x16 cm na 30x21 cm, budući da u ovom slučaju nije potrebna posebna dozvola Novinarskog društva (K28-186-1942-F-15708).

³³ Naselje u Mađarskoj, u Šomodskoj županiji, uz granicu s Hrvatskom, nedaleko od Koprivnice.

kovcu, bio učitelj, a kasnije i ravnatelj u mađarskim školama Slavonije. Poslije I. svjetskog rata došao je u Budimpeštu, bio nadzornik hrvatskih škola te sastavio udžbenik za bunjevačke i šokačke škole. Suraduje s Margitajem i nasljeđuje ga na poziciji vladinog referenta poslije njegove smrti 1933. O Loparitsu je navedeno da je odgovorni urednik i izdavač *Topola*, rođen 1881. u Nedelišću. Također je pohađao preparandiju u Čakovcu i Ostrogonu (Esztergom), bio učitelj u Svetom Martinu na Muri i Mihovljanu te u julijanskoj školi u Slavoniji. Suradivao s Margitajem još u listu *Medjimurje/Muraköz* te kasnije postao glavnim urednikom lista. Iz ovog životopisa se daje zaključiti da je Loparits ostao u Kraljevini SHS i nakon Prvoga svjetskog rata, da je i nakon toga bio aktivan zagovornik mađarske zajednice u Slavoniji i Međimurju te da je u Mađarsku došao jer su ga „srbi pregnali“. István Murai (Malek) je bio glavni pomoćni suradnik *Topola*. Rođen je 1889. u Prelogu, također je bio polaznik čakovečke preparandije i učitelj julijanskih škola u Slavoniji. Od početaka je suradnik *Topola*, često autor šaljivih napisa. Radio je kao učitelj u Rákosligetu.³⁴

Sadržaj *Topola* je u skladu sa svjetonazorom koji je zacrtan u uvodu i koji je zapravo bio dominantan u Horthyjevom razdoblju. Donose se kraće vijesti iz Mađarske i svijeta, vjerojatno preuzete iz drugih mađarskih novina, česti su književni sadržaji, pjesme, prijevodi mađarskih klasika poput Sándora Petőfija. Više puta je objavljena rodoljubna pjesma Mihály Vörösmartyja pod naslovom *Szózat* u prijevodu (1928./I., 8. str.; 1933./III., 1. str.), tzv. „mađarski Očenaš“³⁵ (1933./III., 1. str.; 1935./I., 1. str.; 1935./II., 1. str.) i prijevod Bele Horvatha (1932./II., 1.–2. str.). Objavljene su i kraće priče, usmene i autorske, mnoge od već spomenutog Emanuela Kollayja suradnika *Danice* i lista *Medjimurje*. U raznim napisima je prisutan revizionistički duh razdoblja te se više puta izražava želja za povratkom Međimurja³⁶. List je bogato ilustriran fotografijama i slikama koje možemo grupirati u sljedeće skupine: zanimljivosti iz svijeta, velikani mađarske nacionalne povijesti, suvremeni političari iz Mađarske i svijeta, značajni događaji u Mađarskoj (veća politička i vjerska okupljanja), slike s vjerskom tematikom itd.

Zaključak

Putem navedenih arhivskih dokumenata saznajemo da je jedan dio hrvatskog nakladništva u Mađarskoj (posebice periodika) u tematiziranom razdoblju bio pod apsolutnim utjecajem državnih ustanova i djelatnika. Iz navedenih se vidi da je riječ o relativno uskom broju suradnika koji su povezani s Međimurjem, odnosno s nekadašnjim

³⁴ Nekada posebno naselje, danas dio Budimpešte (XVII. kvart).

³⁵ „Vjerujem vu jednoga Boga i vu jednu domovinu./Vjerujem vu jednu Božju, vekivečnu istinu./Vjerujem vu goristajanju Magjarske! Amen.“ (Izvorno: „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában:/ Hiszek egy isteni örök igazságban./ Hiszek Magyarország feltámadásában. Ámen!“)

³⁶ „Kak je vu Jugoslaviji?“ – 1928./III., 3.–7. str.; „Medjimurje“ – 1933./III., 2. str.

referentom Józsefom Margitajem (iznimku čini na primjer baranjski učitelj Stjepan Ebrić). Utjecaj vladinih suradnika na hrvatska izdanja je najočitiiji u slučaju periodičnih izdanja (*Danica* i *Topol*) koja u velikoj mjeri mogu utjecati na čitatelje, formirati njihov stav o nacionalnom identitetu, stoga nije slučajno da je vlada uložila velike financijske i humane resurse u izdavanje takvih sadržaja³⁷. Zahvaljujući ovim istraživanjima proširena su dosadašnja saznanja o hrvatskom nakladništvu u Mađarskoj između dva svjetska rata. Došli smo do detaljnih informacija o kalendaru „budimpeštanska Danica“, saznali gdje se čitao, na koji se način širio te tko je uređivao i bio autor napisa. Možda najveći rezultat istraživanja je pronalazak do sada potpuno nepoznatog lista za kajkavske Hrvate u Mađarskoj pod naslovom *Topol* koji je izlazio od 1926. do 1944. godine. Brojna godišta, brojevi i stranice ovih izdanja nude mogućnost za njihovo daljnje istraživanje iz aspekta raznih znanstvenih disciplina.

Izvori

Fond K28 Mađarskog državnog arhiva u Budimpešti, dokumenti Narodnosnog i manjinskog odjela („Nemzetiségi és kisebbségi osztály“)

Literatura

- Bačić, Slaven (ur.). 2005. *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. Knj. 4. Sušica: Hrvatsko akademsko društvo, 33–34.
- Bartolić, Zvonimir. 1991. Poznavanje hrvatske usmene pjesme Međimurja prije početka istraživačke djelatnosti dr. Vinka Žganca. *Narodna umjetnost* (Posebno izdanje), 3, 183–193.
- Beller, Béla. 1975. *Az ellenforradalom nemzetiségi politikájának kialakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bencsics Miklós i sur. (ur.). 2008. *Sopron, a kultúra és együttműködés városa*. Sopron: Soproni Horvátok Kulturális Egyesülete - Horvát Kisebbségi Önkormányzat Sopron.
- Benčić, Nikola (ur.). 1985. *Novine i časopisi gradišćanskih Hrvatov*. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo.
- Egry, Gábor. 2010. Nemzetiségpolitikák Magyarországon, 1919–1944. U: *Limes* 2010/2, Tatabánya, 5–14.
- Eiler, Ferenc. 2018. Magyarország nemzetiségi politikája a két világháború között (1918–1938). *Kisebbségkutatás*, 27 (2), 40–67.
- Emrich, Štefan. 1985. Uloga novin u političkom gibanju. U: *Novine i časopisi gradišćanskih Hrvatov*. [ur. Benčić, Nikola]. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo, 29–36.

³⁷ Druga vrsta publikacije koja na sličan način ili još jače utječe na čitateljstvo su udžbenici koji su također „državni proizvod“ (kako je navedeno, udžbenici će se obraditi u posebnom radu).

- Kuzmić, Ludvik. 1985. Nacrt jezičnoga razvitka u grad.-hrvatski novina i časopisi. U: *Novine i časopisi gradišćanskih Hrvatov*. [ur. Benčić, Nikola]. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo, 43–50.
- Mandić, Marin. 2003. Kako je rođena naša Danica. *Hrvatski kalendar 2003*. Budimpešta: Croatica, 40–44
- Ravlić, Slaven (ur.). 2019. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr>. Pristup ostvaren: 16.05.2019.
- Ress, Imre. 2007. Kronologija Hrvata u Mađarskoj 1921.– 1942. *Pogledi*, 1, 30–50.
- Romsics, Ignác. 1995. Előszó. U: *Magyarok kisebbségben és szórványban: A Magyar Minderterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai, 1919–1944*. [ur. Bán D. András; Diószegi László; Fejős Zoltán, Romsics Ignác]. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2–4.
- Sipos, Péter. 1997. *Magyarország a második világháborúban=Hungary in the Second World War, Lexikon A–ZS*. Budapest: PETIT REAL Könyvkiadó, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/>. Pristup 16. 08. 2019.
- Szita, László. 1998. A Somogy megyei horvát nemzetiség iskola- és művelődés ügye a két világháború közötti időszakban. *Somogy megye múltjából*, 29, 143–182.
- Šakić, Vlado (ur.). 2014.–2015. *Leksikon hrvatskog iseljeništa i manjina*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Hrvatska matica iseljenika.
- Tilkovszky, Lóránt. 1998. *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen: Csokonai.
- Tobler, Feliks. 1985. „Novi Glasi“ – naše prve novine u Austriji. U: *Novine i časopisi gradišćanskih Hrvatov*. [ur. Benčić, Nikola]. Željezno: Hrvatsko štamparsko društvo, 81–87.
- URL 1: <http://www.mohacsisokackor.hu/a-mohacsi-sokackor/>. Pristup: 16. kolovoza 2019.
- URL 2: <http://lexikon.katolikus.hu/>. Pristup: 15. svibnja 2019.

Croatian publishing in Hungary during Miklós Horthy's regenci (1920–1944)

With the help of the list of books and periodicals published in Hungary in Croatian language from 1918 till today, this study aims to map the status of Croatian publishing in the interwar period. The study relies on general bibliographic data, like the overall number and the most common types of publications (books, periodicals etc.). Having a special focus on publishers and editors helps us seeing who and for what purpose did support minority publication activity back in that period. In some cases, the content of the texts is analysed with a special focus on national narratives. By the analysis of the corpus, we receive a glimpse into Hungarian minority politics in the interwar period, which has a key role in understanding the phenomenon of “Croats in Hungary”, and the history of Croats in Hungary until our present times.

Keywords: Croats in Hungary, publishing, Horthy era